PAGINI AUTOBIOGRAFICE

PRIMII PAŞI SPRE LUPTĂ

I

LA STĂPÎN

Împlinisem treisprezece ani, cînd, în cancelaria şcoalei nr. 3 din Brăila, domnul director Moisescu, înmînînd mamei certificaul meu de absolvire a patru clase primare, o întrebă :

— Ce-ai de gînd să faci cu băiatul ?

— Apoi... ce să fac... domnule director. O să-l dau la stăpîn, ori la vreun meşteşug, răspunse mama, după un oftat adînc.

Rezemat cu spatele de fereastră, bunul domn Moisescu îşi chinuia „cioculeţul" cărunt, frămîntîndu-l între degete, se uită la mama, se uită la mine, privi în pămînt şi zise, ca pentru sine însuşi :

— Păcat !...

Iar după o pauză :

— N-ai putea să-l dai la liceu ?

— Nu, domnule director ; îs femeie sărmană... o biată spălătoreasă văduvă !

— Păcat...

Mi-aduc bine aminte că nu vedeam nici un fel de „păcat" ; dimpotrivă, mă simţeam uşurat. Ba chiar căinam pe foştii mei camarazi care, mai „norocoşi" decît mine, aveau „s-o ia de coadă" în liceu.

Prea mult am iubit libertatea ; prea mi-a fost drag să fac totul din proprie pornire, pentru ca să pot îndura

cea mai mică silnicie. Şi, Dumnezeu să mă ierte, dar ştiinţa instrucţiunii publice n-a descoperit încă mijlocul de-a face cartea dragă copilului.

Aşa că, în drumul spre casă, împărtăşeam durerea mamei, care, plîngînd în batistă, rostea mereu :

— O fi păcat... Da' ce pot să fac eu, săracan de mine !...

— Lasă, mămiţică... Să vezi cum am să găsesc, *eu singur*, un stăpîn pe gustul meu !...

Şi l-am găsit... Eu singur... Poate nu tocmai pe gustul meu.

Restul verii aceleia, l-am petrecut, ca de obicei, la Baldovineşti, între unchii mei Anghel şi Dumitru. Cu cel dintîi mă preparam de „crîşmărit". Cu cel de-al doilea, mă îmbătam de ultimele pîlpîiri ale unei libertăţi care avea să treacă în domeniul amintirilor ce nu se mai pot uita. Hoinăream prin vii, ţinîndu-mă tiptil după moş Dumitru, care trăgea cu puşca în grauri. Seara, coceam porumb „de lapte" şi ascultam ţîrîitul greierilor, orăcăitul broaştelor din baltă şi lătratul cîinilor. Noaptea dormeam pe cîmp, înfăşurat în gheba unchiului, pe cînd caii păşteau în preajma noastră, iar unchiul, tăcut, „bea" tutun şi căta din cînd în cînd la cerul înstelat.

Ziua, pe arşiţă, forfoteam prin crîşma lui moş Anghel, răcoroasă ca o hrubă. Stropeam lutul, măturam, spălam pahare şi învăţam cum se răsuceşte o canea cînd vrei să scoţi vin.

— Da, mă băiete ! îmi zicea unchiul, privindu-mă ; eu te-aş păstra lîngă mine, dar nu prea e fapt înţelepţesc ; cînd „copchilul" se ştie *la neam*, îşi ia nasul la purtare şi se strică. Numai printre streini te faci om. Dar să nu intri slugă la dîrloagă ! Să cauţi un stăpîn „ajuns". Şi să-l slujeşti cu cinste, mă ! Să nu „pişti" ! „Pişcătura" e lucru rău în negustorie : dă omul îndărăt. Dacă ţi-e poftă de-un covrig, să te duci drept la stăpînul tău, să te uiţi în ochii lui, cu sufletul deschis, şi să-i spui : „Domnule Vlad mi-e poftă de-un covrig !". Dacă-ţi dă „un cinci", cumpără covrigul şi mănîncă-l. Dacă nu, rabdă !

Pe-o zi tristă de octombrie, îndată după plecarea mamei la lucru, ieşeam şi eu. Făceam primii mei paşi spre muncă, spre luptă, după o copilărie pe care aş putea s-o numesc răsfăţată şi eram conştient că anii zburdălniciei fără de griji au luat sfîrşit, că sosise momentul de-a veni în ajutorul truditei mele mame.

Gîndul de a-i uşura sarcina, de a-mi cîştiga singur hrana şi îmbrăcămintea, precum şi o mică sumă de bani „pe care să i-o pun în poală", gîndul acesta îl nutream de mai bine de un an. Tot timpul cînd am urmat clasa a patra, mă uitam zilnic la „băieţii de prăvălie" cu mîinile degerate şi încinşi cu un şorţ de sac, vorbeam adesea cu unii dintre dînşii, le ştiam păsurile şi-i consideram superiori mie: „Ei îşi cîştigă pîinea, îmi ziceam; părinţii lor trebuie să fie mulţumiţi. La anul am să fac şi eu la fel".

Anul acesta dorit venise. Şi neştiutor de cîtă durere se ascundea într-un piept de „băiat de prăvălie", încins cu pestelcă băţoasă, călcam mîndru pe Calea Călăraşilor, mîndru de „bucuria" pe care aveam să i-o fac mamei, spunîndu-i că „m-am tocmit".

Nu mergeam la întîmplare. Ştiam precis ce voiam! Ochisem demult o prăvălie, care îmi convenea din toate punctele de vedere. Întîi: era crîşmă grecească. (Moş Anghel îmi spusese să intru „la greci, că sînt oameni filotimi, nu ca românul nostru „zgîrie-brînză".) Al doilea: crîşmarul nu era însurat. (Aveam groază de nevestele stăpînilor, care băteau pe băieţi şi-i puneau să spele scutecele scîrnave ale pruncilor.) Şi al treilea: prăvălia era situată în imediata vecinătate a scumpei mele Dunări!

Făceam şi eu nazuri: voiam ca vaca să fie grasă, lăptoasă şi devreme acasă. O întrecusem pe romànca din Ardeal care, trimiţîndu-şi băiatul la Bucureşti, îl sfătuia:

— Să nu te bagi, maică, la „schiţărie", că umbli cu lucruri „otrăghicioase", nici la cai, că zvîrle cu „chicioarele"; ci să intri acolo unde se fac „de halea multe şi mărunte, şi dulci, şi bune de mîncat"!

Mie nu-mi era frică de cai, nici de lucruri otrăvicioase, dar n-aş fi intrat cu nici un chip la băcănii, ori la stăm-

bării, unde băieţii se deşelau cu sute de kilograme de marfă, scoţînd dimineaţa, pe trotuar, o jumătate din conţinutul prăvăliei şi băgîndu-l seara înapoi. Pe lîngă această trudă, mai erau obligaţi să răcnească toată ziua după muşterii şi să-i tragă de mînecă, ceea ce n-aş fi făcut nici sub ameninţarea foamei.

E drept că şi meseria de crîşmar, pe care o alesesem, avea o altă trudă, o altă sperietoare ; era teribila hrubă, adînc săpată în inima pămîntului, labirint umed şi fără aer, unde trebuia să te cobori de sute de ori pe zi, ca să scoţi unui beţiv „un pahar cu aburu pă el". Se spunea că adesea, pe la miezul nopţii, stafiile se ascundeau printre butoaiele acestor beciuri. Ele suflau în lumînarea băieţelului şi-i săreau în spinare. Mulţi copii au fost găsiţi leşinaţi.

Auzisem de toate aceste rele. Moş Anghel, însă, avusese grije să mă prevină :

— Nu sunt stafii ! Lumînarea se stinge din lipsă de aer. Caută să întreţii răsuflătorile destupate. Iar ca să nu goneşti mereu în hrubă, păstrează ascuns în pivniţa de sub prăvălie, un urcior cu vin ; coboară-te cu paharul, zăboveşte niţel, ca să creadă muşteriul că te-ai dus în hrubă, şi trînteşte în pahar un strop de sifon, ca să înlocuieşti „presiunea" de la canea. Dar *să ai ochi :* să nu joci un asemenea renghi muşteriului care „se cunoaşte"...

★

Strada Malului, al cărei nume se poate să se fi schimbat azi, era, acum treizeci de ani, acel coridor scurt care începe din Calea Călăraşilor, aproape în faţa străzii sfîntului Nicolae, şi se termină la malul Dunării, de unde şi numele. Se afla situată în plin „Caràchiù" (Karakioi), cartier în majoritate grecesc, chefliu şi guraliv, dar nu bătăios ca „Atîrnaţii" şi ca „Comorofca" (pomeniţi în nuvela *Codin).*

Karakioiul mă atrăgea prin voioşia lui pacifică, prin laturea-i cosmopolită : cînd mă plimbam prin Karakioi ori Cetăţuia, descrisă în *Kira,* îmi închipuiam că sunt pe malurile Bosforului, cunoscut din gravuri şi atît de arzător

dorit. Greci visători şi berbanţi ; turci cu feţe severe ; grecoaice sprincenate şi melancolice ; „cadîne" indolente, sfioase, privind printre uluci şi gata să-şi coboare vălul aruncat pe creştet ; neamuri străine, plecate după pricopseală, dar reduse acum la lupta pentru trai, veşnic muncite de nostalgia patriei, nădăjduind mereu s-o revadă într-o zi şi sfîrşind întotdeauna prin jalnice ţintirimuri.

Cam pe la mijlocul acestei stradele, trona, ca o regină a zaiafeturilor eroice de altă dată, crîşma lui Kir Leonida, reputată prin vinurile şi mîncărurile ei.

Aici îmi era scris să fac cunoştinţă cu primul meu stăpîn. Aci aveam să-mi petrec un an şi jumătate de eroică servitudine, să mănînc „pîine străină, udată cu lacrimi", şi... să învăţ limba greacă !...

Era pe la opt dimineaţa. Intrai cu îndrăzneală.

Miros de rasol şi de ţelină cu carne. Un bucătar bătrîn, — mustaţă de anţărţ albă colilie — da în vînt după treburi. Tejghetarul, faimosul „tejghetar", oroarea băieţilor de cîrciumă, citea într-o gazetă, dindărătul tejghelei. Doi copilandri, ceva mai în vîrstă decît mine, curăţau cartofi pe o masă lungă, încărcată cu tot felul de zarzavaturi : linte, fasole, praz, gutui de făcut cu carne. Ici, colo, pe mese, pahare de vin şi de rachiu, goale. Nici un client. Şi nici Kir Leonida, pe care-l cunoşteam din vedere.

Dădui bună dimineaţa. Tejghetarul mă luă în primire :

— Pă cine cauţi... „mîndreţe" ?

— Pe domnul Leonida.

— Nu-i aici. Da, ce-ai cu el ?

— Aş vrea să-i vorbesc...

— Poţi să-mi vorbeşti mie !

— Nu, domnule ! am să-l aştept.

Găliganul îşi reluă gazeta. Ieşii în stradă. Dacă aş fi ştiut ce fiară crudă se ascunde sub pielea acestui cojan fără inimă aş fi rupt-o la fugă, ca dracu de tămîie.

Cîtva timp, mă plimbai îngrijorat : cîrciuma avea doi băieți și pe tejghetar ; cu stăpînul făceau patru. Se putea foarte bine să nu fiu primit.

Dar grija asta fu imediat spulberată de un alt sentiment cu totul contrariu : mă aflam la capătul dinspre Dunăre al străzii Malului — punctul cel mai înalt al platoului Brăilei — și apariția vastei priveliști a fluviului-prieten mă făcu să mă cutremur de ideea pierderii apropiate a libertății mele. Presimțămînt funebru, de moarte năprasnică... Groază inexplicabilă... Rupere de echilibru sufletesc... Halucinație...

Mi se părea că cineva se ținea gata să mă înșface și să mă despartă pe vecie de mama, de lume, de viață. Sălciile pletoase ale bălților mă tînguiau mohorîte. Sirenele vapoarelor șuierau alarmate. Huruitul ghiociurilor [1] din port : glas cobitor. Dunărea mocnea. Picura de ploaie.

Într-o clipă, uitai de truda mamei, căreia voiam să-i vin în ajutor ; și, fără să mai stau la îndoială, o ștersei spre casă !

„Acasă"... În tindă, în coșar, în pod — dar : „acasă", „La mama !"

Scoborîi malul mai mult pe-alunecatelea. În port, mă surprinse ploaia. Cum mă aflam printre vagoanele cu cereale, sării într-unul gol. Aci, mă pomenii că nu eram singur.

O fetiță, de vreo opt-nouă ani, sta zgribulită pe dușumeaua vagonului și își cosea o sfîșietură a rochiței ei peticite. Lîngă ea, un săculeț cu vreo baniță de gozuri, o măturică și un făraș.

Apariția mea neașteptată o înlemnise. Nu mai cosea. Mă privea cu ochii sticliți ai unei pisici îngrozită de cîini.

Ca să n-o sperii și mai tare și să n-o fac să fugă pe ploaie, mă oprii la intrarea vagonului. Îi întorsei spatele, făcîndu-mă că privesc cum plouă.

N-aveam nevoie să știu ce-i cu ea, nici s-o iscodesc prea mult. Trăiam doar în lumea ei și știam, de pe atunci, tot ce se poate ști din mizeria copiilor, cu sau fără căpătîi.

---

[1] Căruț pentru transport.

Totuşi, din vreme-n vreme, o cercetam cu coada ochiului. Îşi reluase cusutul. Părul îi cădea pe ochi. Degetele îi erau înmărmurite de frig. Tremura din tot corpul.

Ploaia se oprise. Dînd să plec, o întrebai :

— De ce coşi aici ? N-ai pe nimeni ?

Ea mă privi cu ochi mai încrezători.

— Am mamă... Da' nu mai vede... Şi p-aici, pîntre vagoane, mă agăţ mereu cînd adun gozuri.

Iar după o clipă, surîzînd uşor :

— Tu n-aduni gozuri ?

— Ba da... zisei ruşinat.

Şi am plecat pe fugă. Dar nu „acasă", nu „la mama", ci drept la crîşmă, la Kir Leonida.

Jupînul era acum în prăvălie, proaspăt ras şi frezat, cu mustaţa răsucită ştrengăreşte, cu paltonul aruncat pe umeri — holtei călcînd pe al treizecilea an, plin de sănătate, plin de bani.

Rîdea zgomotos în tovărăşia a doi prieteni, cu care sta la un pahar.

Nefiind sigur că voi fi primit, şi cum mă jenam să-i vorbesc faţă de toată lumea, rămăsei pe-afară, în aşteptarea momentului prielnic. El ieşi după puţin în uşa prăvăliei şi văzîndu-mă aşteptînd, mă întrebă :

— Tu m-ai căutat azi-dimineaţă ?

— Eu, domnule Leonida.

— Ce vrei ?

— Aş vrea să intru la stăpîn, la dumneata.

— Să intri la mine ? ! făcu el cu mirare. Şi vii, aşa, singur-singurel ? !... Băieţii de stăpîn sunt aduşi de mînă. Ce să vorbesc eu, cu tine ? N-ai părinţi ?

Kir Leonida privea la om cu mîndrie grecească, vorbea răspicat şi fără accent străin, fiind născut în ţară. Tatăl său, bătrîn cîrcotaş şi încă verde, deschisese crîşma din strada Malului, cu zece ani înainte de sosirea pe lume a odorului său unic.

Mi-aduc aminte că, deşi copil, am ştiut să miros orgoliul naţional al grecului şi l-am exploatat cu o nebănuită

îndemînare : i-am spus că mama e romîncă, dar că tatăl meu, mort pe cînd eram în leagăn, fusese grec. Şi precizai *chefalonit !* Iar ca să-i speculez şi mai bine îngîmfarea patriotică, adăogai :

— Viu fără ştirea mamei. Vreau să intru la greci şi să învăţ greceşte !...

Că voiam să învăţ greceşte, asta era tot aşa de adevărat cum e adevărat c-aş vrea astăzi să vorbesc toate limbile din lume, — dar că aş fi dat întîietate unei naţii, în dauna ori spre umilirea alteia, de-o asemenea schilodire cerebrală nu m-am făcut vinovat în nici un moment al vieţii mele, nici chiar în copilărie ; am fost cosmopolit din născare.

Kir Leonida, gîdilat la infirmitate, se umflă ca un curcan.

— Bine, drăguţule, bine : am să te primesc şi ai să înveţi limba tatălui tău, dar nu pot să stau la tocmeală decît cu mama ta. Vino mîine cu dînsa !...

A plîns biata mamă în seara acelei zile, pînă i s-au rupt rărunchii :

— La ce-a folosit că mi-am închis tinereţele... c-am trăit în văduvie... c-am muncit ca o roabă, numai şi numai ca să te feresc pe tine de mînă străină, dacă tot pe mînă străină a trebuit să intri !... Să nu mai lase Dumnezeu inimă de mamă pe pămînt !...

A doua zi — era tocmai într-o duminică — ne-am înfăţişat la uşa „străinului". Mama părea bună de pus în coşciug. Mie, mi se zvîrcolea inima, ca o vrabie în mîna unui copil : mă credeam pe punctul de a fi înmormîntat de viu. Mama credea acelaşi lucru.

Explicaţia trebuia căutată nu numai în faptele că o mamă îşi făcuse un idol din copilul ei, iar acest copil îşi făcuse un idol din dragostea pentru libertate. Mai era ceva : era acea nesuferită teroare care face pe om sclavul părerilor altora şi care se numeşte *gura mahalalei.*

„Gura mahalalei" cere unui copil să fie statornic, „cuminte", să rămîie la stăpînul unde a fost dat, nu să umble „din stăpîn în stăpîn". Să sufere barbaria şi să devină la

rîndu-i barbar. Concepția asta de slugărnicie a fost, este împinsă de „gura mahalalei“ pînă acolo că a fost concretizată în faimoasa, în odioasa zicătoare : *Palma stăpînului îngrașă buca slugii.*

Trecînd pragul crîșmei lui Kir Leonida, eram amîndoi, atît eu cît și mama, conștienți de teroarea pe care mahalaua o va face să apese pe umerii noștri : intrînd la stăpîn, trebuia să rămîn, să sufăr, să înghit și să n-o dau pe mama „de rușine“. Mama nu trebuia să audă spunîndu-se de fiul ei, ceea ce se spunea așa de des de ai altora : *„Iar a fugit de la stăpîn“ !*

O, stăpîni ! Pînă și de sclavii voștri sunteți susținuți în opera voastră de universală robie !

În general, mamele nu sunt prea conștiente de agonia sufletească a copilului care se vede pe cale de a fi întemnițat. Copilul, însă — ființă încă neîmbîcsită de prejudecăți și care se conduce numai prin instincte — simte groapa ce i se deschide în fața primilor pași ce-i face în viață, se răzvrătește în sufletul lui și contractează o ură înverșunată, atît împotriva stăpînului, cît și a propriei sale familii.

Orice copil e revoluționar. Prin el, legile firii calcă în picioare tot ce omul matur a ridicat împotriva lor : morală, prejudecăți, calcule, interese meschine. Copilul e începutul și sfîrșitul lumii. El singur înțelege viața, fiindcă se conformă ei. Ieșit din copilărie, omul devine cel mai dezgustător dintre animale : animalul calculat. Învățat-a omenirea asta ceva din tot ce i se spune de veacuri ?

Tare îmi vine să mă-ndoiesc !

Căci astăzi, ca și în anul una mie patru sute, nici un stat n-a înțeles ce e viața, nici o legislatură n-o apără cu pricepere ; bunul plac și nerozia domnesc mai strașnic ca oricînd.

Făptură plăpîndă, vibrîndă de emotivitate, dornică de viață, copilul e dat și azi pe mîna acelorași brute, îndopate cu mulțumiri trupești, care îi frîng junghietura de îndată ce le intră pe mîini. Habar n-are stăpînul-animal al acestei lumi că copilul e setos de lumina zilei, de vîntul care bate, de frunza care foșnește, de ciripitul păsărilor, de libertatea cîinilor și a pisicilor care umplu străzile, de

mirosul țarinei umede și de tot ce firea ne-a pus la îndemînă, nouă oamenilor, ca să ne facă traiul fericit. Habar n-are bruta-stăpînă a inocenței că copilăria e cel mai dulce dintre anotimpurile vieții și că *numai* în vremea copilăriei se pot pune *temeliile bunătății*, fondațiune menită să suporte lungi ani de luptă, o întreagă uzină de frămîntări și de chinuri, care dau omenirea de rîpă, dacă baza nu e făcută din *bunătate*.

Și cum s-ar putea ca baza vieții să fie bunătatea, cînd marea majoritate a omenirii își petrece copilăria în bătăi și privațiuni, în mortificări și ucigătoare pușcării îngăduite de legi ? Cum să nu fie lumea asta plină de oameni răi, de hoți, de tembeli și de răsturnători de „ordine", cînd „ordinea" voastră, o, stăpîni ! nu e întemeiată decît pe cruzimi neîngăduite de legile naturii ?

Și voi sunteți legislatori — o, căpcăuni ai copilăriei !, o, crîșmari, băcani, stămbari, cîrnățari, mari proprietari de glod negru ca inima voastră — și voi aveți academii, pline cu vite încălțate ! Și voi aveți catedre de morală, și biserici cu clopote asurzitoare, și parlament care face legi cum ai face o plăcintă, și voi habar n-aveți ce e viața, cît ar putea să fie de frumoasă și cît de groaznic o schingiuiți !

— Al d-tale e feciorul, lele ?

. . . .

Bietul Kir Leonida !... Bieților Kir Leonizi ai vremurilor noastre !... De unde să știți voi ce înseamnă o *lele* și un *fecior ? !...* Cum ați putea voi bănui cîte lumi mișună într-o rază de soare ; cîte lupte se dau într-o gaură cu furnici ; cîte dureri ascunde o inimă de mamă trudită și cîte daruri se pot naște într-un suflet de copil !...

. . . .

— O sută de lei pe an, un rînd de haine, o pereche de ghete, o pălărie, o zi slobodă la Paști și încă una la Crăciun !...

. . . .

Nouăsprezece ceasuri de goană zilnică, adică de la șase dimineața, pînă la unu după miezul nopții.

Cuvinte aspre, înjurături obscene, palme cu nemiluita.

Șiroaie de lacrimi, suspine de nimeni auzite, visuri spulberate. Dor de ducă !

. . . .

Și cum ? Nici o mîngîiere ? Nici un ochi prietenesc ? Nimic care să aline această jalnică copilărie ?

Ba da !